

Omme Ådal

Beretningen om hvordan en flok lodsejere først udrettede Omme Å og siden sammen med Vejle Amt og Vejle Kommune fik naturen tilbage til Omme Ådal. Projektet er en af de sidste store reguleringsprojekter i Danmark.

Bo LEVESEN

Det er imponerende så hurtigt ting kan gøres i vores land. I denne beretning fra den øvre del af Omme Å er der også sket rigtig meget på meget kort tid. Artikel afspejler mine oplevelser og erfaringer, først som ansvarlig for vådområdeprojekterne i Omme Å, og siden som sparringspartner overfor lodsejerne om den fremtidige drift af å og ådal.

Visionen

De store mål med projekterne ved Omme Å, kan kort sammenfattes således:

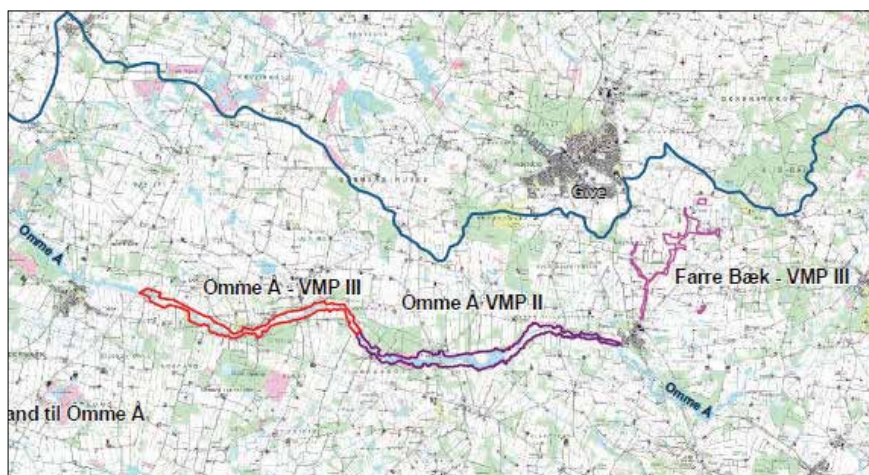
1. Reducere tilledningen af næringsstoffer til åen og til Ringkøbing Fjord ved at genskabe engarealerne omkring åen.
2. Genslyng Omme Å, så den igen bliver en naturlig å med høj kvalitet.
3. Fjerne alle opstemninger og styrt i åen, så fiskene og alt øvrigt liv i åen kan vandre frit.
4. Genskabe den rige natur i ådalen langs Omme Å og give åen dens flodseng tilbage.
5. Åbne området for besøgende ved hjælp af p-pladser, opholdssteder og stier langs åen.

Projektområdet omfatter de tre vådområdeprojekter Omme VMPII, Omme Å VMPIII, Farre Bæk (Figur 1). Der er nye projekter på vej i Rostrup Mose og ved Givskud.

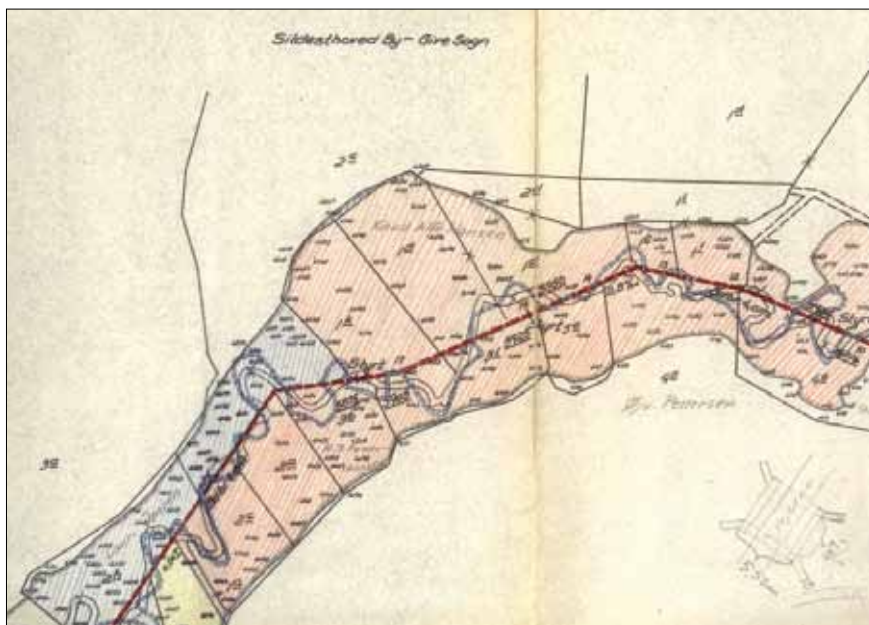
Reguleringen

I årene frem til 1950'erne havde Omme Å naturligt forløb med mange slyng og omkring åen lå engområder, som blev drevet med høslæt og græsset af kvæg (Figur 2).

I 1943 blev ideen om en regulering af Omme Å første gang foreslået af lodsejere ved åen. I 1953 henvendte flere lodsejere sig til Give og Lindeballe Sogneråd med anmodning om at begynde en omlægning af åen, og i 1957 udarbejdede Hedeselskabet en samlet plan for regulering af åen. Planen blev tiltrådt af de fle-

Figur 1. De tre vådområdeprojekter Omme VMPII, Omme Å VMPIII, Farre Bæk

Figur 2. Udsnit af Hedeselskabets plan fra 1957 til udretning af Omme Å. Den røde streg viser forslaget til det ny, udrettede vandløb

ste lodsejere langs åen. Der var imidlertid etableret hele 7 dambrug i området. Dambrugene blev etableret ved de gamle engstemmeværker efterhånden som engdriften op gennem 1960'erne blev mere og mere ekstensiv. Dambrugerne var meget bekymrede, da

der var risiko for sandflugt og okker i vandet, og derfor endte det med, at reguleringen blev udsat i 10 år.

I 1967-68 blev regulering gennemført (Figur 3), ved at 4,5 km af åen fra Farre og nedstrøms blev udrettet og uddybet, samtidig med at der

Boks 1: Hvad er der sket fra 2002 til 2014 i Omme Ådal?

- Syv dambrugsoptømninger er fjernet. Heraf er de 6 dambrug nedlagt. Farre Fiskeri blev ombygget til et recirkuleret dambrug uden vandindtag fra Omme Å, men er nu lukket
- Etableret 310 ha vådområdeprojekt i ådalen fra Farre til Langelund, inkl. Farre Bæk.
- Genslynget 5,5 km vandløb (inkl. Farre Bæk). Bunden i Omme Å er hævet op til 1 meter.
- 7 styrt er fjernet i Omme Ås hovedløb
- 7 dambrugsoptømninger er nedlagt
- 5,3 km død å strækning genoplivet
- Ca. 7 tons N og 200 kg P fjernes årligt i vådområdet ved Farre Bæk
- Ca. 42 tons N og 600 kg P fjernes årligt fra både Omme å og Farre Bæk
- En reduktion på 27 tons N og 2,3 tons P årligt fra dambrug (2002 tal)
- Der er etableret 32 stryg i hovedløbet fra Farre til kommunegrænsen ved Nr Langelund. På ca. 21 km vandløb. Over halvdelen af sten og grus til strygene kom fra nærliggende marker, og blev leveret af lokale landmænd i form af "kartoffelsten"
- Der er udlagt gydegrus i tilløbene Gammelby Bæk, Lindeballe Bæk, Bindesbøl bæk og Nørskov Bæk i samarbejde med Dansk Center for villdaks
- Der er omlagt ca. 115 ha landbrugsjord til nyt græsland
- Der er opsat professionelt hegn på ca 330 ha i Omme Ådal og Farre Bæks ådal. Der er etableret 11 km stier og 4 p-pladser, madpakkehus, shelter og udsigtstårn i Omme Ådal

blev etableret 7 nye styrt i åen. Åen fremstod efter reguleringen som en lige strækning på ca. 3,3 km, hvor det lykkedes, at skabe dyrkbar jord helt ned til åen. Det var den daværende landvindingslov, der muliggjorde arbejdet. Staten betalte 55 % af omkostningerne, lodsejerne betalte resten. Udretning af åen skabte en kraftig sandvandring i åen, som senere udløste krav om erstatninger til dambrugene. Ved de 7 dambrug var der opstemninger, som forhindrede fiskene i at bevæge sig frit gennem Omme Å.

Vejen tilbage til naturen i Omme Ådal

I 1990'erne blev de første spæde skridt taget til at forbedre tilstanden. To små omløbsstryg blev etableret som passager udenom stemmeverker ved Farre Fiskeri og Karlskov Dambrug, hvor 15 % af median minimumsvandføringen blev ledt uden om opstemningen gennem et stryg. Der gik dog ikke mange år inden disse løsninger blev erstattet af bedre.

I 2002 gik Vejle Amt i gang med at lave forundersøgelser i Omme ådal fra Farre til Ringive. Dels med henblik på at nedlægge de 7

opstemninger ved dambrug samt fjerne de 7 styrt på strækningen, dels med henblik på at etablere et vådområde i ådalen. Hovedindsatsen i vådområdeprojektet var at hæve vandløbsbunden og genslynge åen.

Genslynning omfattede 3,3 km udrettet å fra Farre og nedstrøms (Figur 4a,bc). Det nye løb fik en længde på 4,8 km og blev gravet stort set efter det oprindelige forløb, som åen havde for 48 år siden. Det kunne lade sig gøre, da terrænet overvejende er sandet og derfor ikke sætter sig nævneværdigt. Ellers er det normalt en rigtig god ide at lade en terræn-analyse vise vej til det nye åforløb, så det placeres i de lavest liggende partier i ådalen. Bunden blev samtidig hævet med op til en 1 meter, og der blev udlagt gydegrus. Gydebankerne blev udlagt i en tykkelse på 30-40 cm. Nederst et lag kartoffelsten (sten i størrelsen fra 25-70 mm), og ovenpå et lag gydegrus. Der blev generelt ikke foretaget brinksikringer. Kun ved vejrydninger og andre tekniske anlæg blev stedvis foretaget brinksikring. På stykket fra Ringive og ud til kommunegrænsen blev bunden hævet ved udlægning af gydebanker. Her blev vandløbsbund på den måde hævet op til 50 cm.

Dambrugene var samlet på tre ejeres hænder. Det lykkedes gennem flere års forhandlinger med ejerne at få opkøbt stemmeretten på alle dambrug i perioden 2003 – 2005. På nær Farre Fiskeri, som fortsatte med recirkulering med grundvand, blev også selve dambrugene nedlagt og retableret til eng og sø. Produktionen på Farre Fiskeri er nedlagt i dag, da de 300 tons fisk i årlig produktion ikke kunne skabe en rentabel drift. Dambrugsprojekterne blev lavet i et godt samarbejde mellem Vejle Amt og Naturstyrelsen, som finansierede hovedparten af udgifterne til erstatning og anlæg.

Miniådal i Farre Bæk en positiv overraskelse

Farre Bæk blev genslynget på 800 m. Desuden blev der udlagt gydegrus. I et tilløb, hvor det ikke var muligt at hæve bunden blev etableret et særlig bredt profil, svarende til virkemidlet "miniådal" i vandplanerne (Figur 5). Her blev en ca. 1 meter bred grøfteagtig bæk udvidet til en bredde på 12-15 meter. Et bredt "kar" uden en vandløbsprofil med en længde på 255 meter blev udgravet, og der blev udlagt gydegrus og sten i bånd over hele bredden ned gennem forløbet. Faldet er ca. 2 promille. Den opgravede jord blev fordelt på en nærliggende mark. Profilet blev etableret i 2013. Det var interessant at se hvor hurtigt bækken selv fandt et løb ned gennem det brede profil. Allerede få måneder efter var der et veldefineret løb. I 2015 var der mange elritser og få

Figur 3. Historien om udretningen af Omme Å gav anledning til en artikel i BT den 12. oktober 1966. Både Danmarks Naturfredningsforening og Friluftsrådet protesterede uden held mod udretningen

Figur 4. Fotos af Omme å fra Farre og nedstrøms med (a) det oprindelige å forløb fra 1954, (b) den udrettede å i 1999 og (c) det gensnoede å forløb i 2014

Figur 5. Miniådalen ved Farre et år efter etablering

ørred i bækken, og faunaklassen var 5. Prisen pr meter er ca. 200 kr.

Langelund Mølle dambrug ændret til bynær natur med lokal forankring

Ejeren af dambruget ville sælge arealet efter at åen var genslynget og opstemningen fjernet (Figur 6a, b). I et samarbejde mellem naboerne til dambruget, Vejle Kommune og dambrugsejeren blev der lavet et samlet projektforslag til hvordan ejerforholdene skulle se ud. Det endte sådan at 6 naboer købte et stykke af dambruget. Desuden købte Naturstyrelsen et areal til offentlig brug. Vejle Kommune fik mod at betale for arealoverførsler, nye matrikeloptegnelser mv i sagen lov til at pålægge vådområdedeklaration på hele dambrugsarealet. Naturstyrelsens areal blev via Vejle Kommune overdraget til Grønbjerg-Langelund Lokalforsamling til et offentligt opholdsareal.

Fiskene

Fiskebestanden i Omme ås hovedløb har siden projektets afslutning været i fremgang. I 2010 (DCV: lakseundersøgelse i Skjern Å systemet 2010) har DCV således fundet naturlig lakse- og ørredyngel (hvh. 26 og 36 yngel pr 100 m²) på et strøg 1 km vest for Farre. Dette til trods for at vandfisk som havørred og laks er forhindret i at passere opstemningen ved Juellingsholm Dambrug. Denne opstemning står stadig og anses i dag for at være den mest kritiske spærring i hele Skjern Å systemet. Få fisk slipper dog åbenbart hvert år forbi opstemningen. Også stalling er gået markant frem. I 2009 har DCV undersøgt Omme Å og fundet tætheder på fra 5,1 til 6,6 stalling pr 100 m² på strækninger fra Farre til Langelund. Efter den hårde vinter i 2009/2010 er bestanden af stallingen i denne del af Omme Å dog reduceret kraftigt som i de fleste andre vandløb.

Smådyrene og andre dyr

I august 2016 er der konstateret gnav fra bæver i Omme Ådal ved Langelund. Oddere yngler og udbredt over hele området. Smådyrene (invertebraterne) har været i en rivende fremgang indenfor projektområdet. Faunaklassen ved de seneste undersøgelser i Omme Å er 7 (Figur 8). Samtidig er målet for en del af Omme Å sat til høj økologisk kvalitet. Simpelthen fordi faunaklassen er 7.

De fine rentvandsarter ses nu almindeligt i åen. Døgnfluen *Ephemera Danica* blev fundet for første gang i Omme Å ved Langelund i 2013, og ved Ringive blev den set for første gang i 2011. *Ephemera* er kendetegnet ved at leve nedgravet i smågruset og sandet bund,

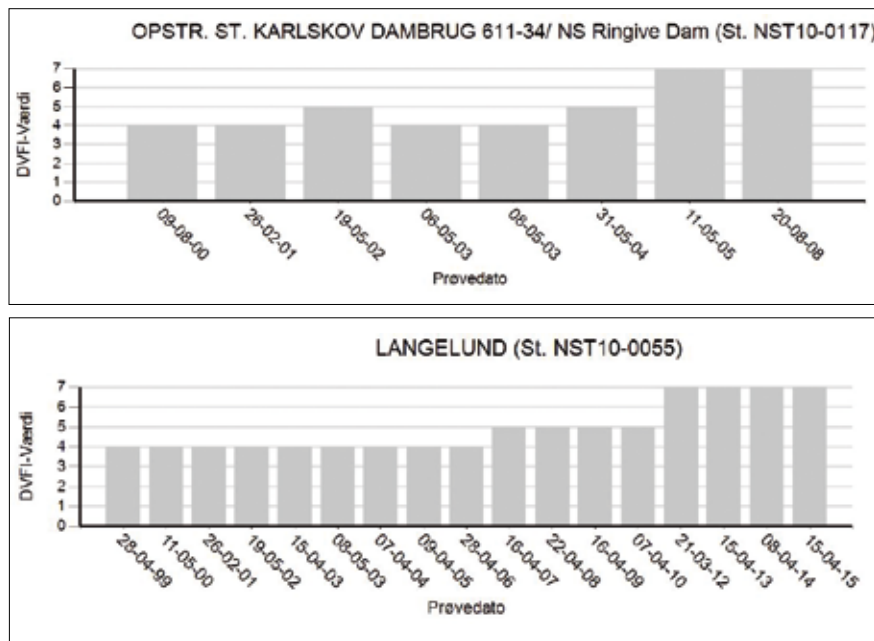

Figur 6. (a) Dambrug i 2004 ændret til (b) bynær natur med lokal forankring i 2014

Figur 7. Foto af den første laks, fanget i Omme Å december 2011 ved Langelund i Vejle Kommune.

Figur 8. Udviklingen på to stationer i Omme Å. Dambrugene blev nedlagt i 2005. Gydegrus blev udlagt 2007 til 2009.

og kræver gode iltforhold samt stabile bundforhold. Det er netop hvad den "nye" Omme Å

kan tilbyde. Fra at være en sandørken med slamaflejninger fra dambrugene og en stor

sandvandring, er sluppet nu væk og kan sandet kan afleje sig naturligt i slyngene. Begge arter af slørvingen *Isoperla* både *I. grammatica* og *I. difformis* findes i åen. Begge arter af vårfluen *Brachycentrus* findes i åen.

Der er en verden til forskel på situationen i 1977, hvor der blev lavet en samlet saprobieundersøgelse af åen (Peter Wiberg Larsen, Detaljeret biologisk undersøgelse af Omme Å 1977). Her var der kun på en station en faunaklasse på 5. Resten lå på faunaklasse 3 og 4! Ringest så det ud nedenfor Farre Renseanlæg hvor faunaklassen var 1. Renseanlægget er nu lukket og spildevandet ledes til Give. I rapporten sammenfattes Omme Ås tilstand således: "Tilførslen af organisk stof er den vigtigste årsag til, at invertebratfaunaen i Omme Å som helhed er relativt (!) fattig på arter/grupper, specielt inden for grupperne slørvinger, døgnfluer og vårfluer. Især mangler typiske rentvandsarter næsten fuldstændigt". Ikke mange havde dengang set at Omme Å 30 år senere skulle blive en af Danmarks fineste åer med mange rentvandsdyr og fisk.

Erfaringer og anbefalinger

Der er et stort behov for at mindske bureaukratiet samt øge mulighederne for samspil i de forskellige offentlige tilskud til udvikling af natur- og miljø.

Enkle værktøjer, som opkøb af puljejord, jordfordeling og engangserstatning er afgørende for succes i større natur- og miljøprojekter.

Mange projektholdere "glemmer" projektet, når det sidste grus er puttet i åen eller den sidste hegnstråd er sat. Det er også helt i orden, hvis man inden afslutning har sikret sig at projektet er forankret hos lodsejere, myndigheder og brugere, som kan sikre den fortsatte drift og udvikling i projektområdet.

Bo LEVESEN (BOLEV@vejle.dk) er ansat som projektmedarbejder ved Vejle Kommune